

Judita Džežulskienė

7
II dalis

Lietuvių kalba

Vadovėlis

baltos lankos
VADOVĖLIAI

Turinys

VI SKYRIUS. SINTAKSĖ IR SKYRYBA	5
1. Sintaksės ir skyrybos samprata	6
2. Žodžių junginiai	12
3. Veiksnyys, jo raiškos būdai	20
4. Tarinys, jo raiškos būdai	26
5. Dalyviniai tariniai	34
6. Papildinys, jo raiškos būdai	40
7. Aplinkybės, jų rūšys ir raiškos būdai	46
8. Aplinkybės, reiškiamos dalyviu, pusdalyviu ir padalyviu	54
9. Pažyminys, jo rūšys ir skyryba	58
10. Dalyviniai pažyminiai	66
11. Vienarūšės sakinio dalys, jų skyryba	70
12. Sudėtinių sakinių skyryba ir sintaksinis nagrinėjimas	78
13. Skyriaus apibendrinimas ir įsivertinimas	84
 VII SKYRIUS. LINKSNIŲ VARTOJIMAS.....	 89
1. Veiksmažodžių ir būdvardžių valdomi linksniai	90
2. Dvejetainiai linksniai	97
3. Skyriaus apibendrinimas ir įsivertinimas	100
 VIII SKYRIUS. KALBOS VARTOJIMAS.....	 103
1. Kaip bendrauti	104
2. Kaip klausytis	110
3. Kaip kalbėti.....	116
4. Kaip diskutuoti	120
5. Kaip ieškoti informacijos	124
6. Kaip pristatyti pranešimą	130
7. Kaip skaityti.....	136
8. Kaip rašyti.....	144
9. Kaip tobulinti rašinį	156
 Literatūros šaltinių sąrašas	 164
Iliustracijų šaltinių sąrašas.....	165

e-lankos.lt/v8v1

VI

Sintaksė ir skyryba

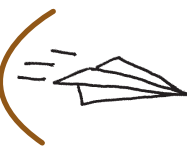
1. Sintaksės ir skyrybos samprata
2. Žodžių junginiai
3. Veiksnyys, jo raiškos būdai
4. Tarinys, jo raiškos būdai
5. Dalyviniai tariniai
6. Papildinys, jo raiškos būdai
7. Aplinkybės, jų rūšys ir raiškos būdai
8. Aplinkybės, reiškiamos dalyviu, pusdalyviu ir padalyviu
9. Pažyminys, jo rūšys ir skyryba
10. Dalyviniai pažyminiai
11. Vienarūšės sakinio dalys, jų skyryba
12. Sudėtinių sakinių skyryba ir sintaksinis nagrinėjimas
13. Skyriaus apibendrinimas ir įsivertinimas

1

Sintaksės ir skyrybos samprata

MOKYMOŠI TIKSLAI

- Išsiaiškinsite, kas yra sintaksė ir skyryba.
- Aptarsite, kaip sintaksė susijusi su skyryba.

STEBIME

Perskaitykite laišką ir atsakykite į klausimus, atlikite užduotis.

Mielas Jonai

pažįstu daug vaikinių tačiau tik su tavim dabar aš trokštu gyventi be tavęs pasaulis būtų nebeįdomus kartu norėsi būti viena (vienas) amžinai būsiu laiminga kita (kitą) mylėsiu.

Julija

1. Kaip manote, ar laiško autorė Julija trokšta ištekti už Jono, ar norėtų su Jonu išsiskirti?
2. Ar lengva suprasti tekstą, kuriame nėra skyrybos ženklų? Nuomonę pagrįskite.
3. Pažaiskite poromis. Persirašydami šį laišką, suskaidykite tekstą sakiniais: vienas – taip, tarsi laiško autorė Julija trokštų už Jono ištekti, kitas – taip, tarsi ji norėtų su Jonu išsiskirti. Antrajam variantui tinka skliaustuose pateiktos formos. Atlikę užduotį, palyginkite variantus.

AIŠKINAMĖS

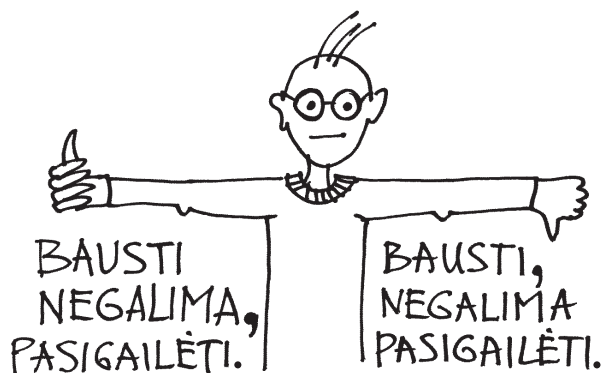

Bendraudami ir reikšdami mintis raštu, žodžių formas siejame vieną su kita ir taip sudarome sakinius. Sakinius kuriame tam tikru jų sudarymo būdu. Norint, kad mus gerai suprastų, svarbu parodyti žodžių grupių ar sakinių ribas – tinkamoje vietoje padaryti pauzę, nuleisti arba pakelti balsą. Rašomojoje kalboje tas ribas rodo **skyrybos ženklai** (kablelis, brūkšnys, dvitaškis, taškas, klaustukas, šauktukas ir kiti), vartojami pagal tam tikras taisykles.

Visa tai, ką trumpai aptarėme – žodžių tarpusavio ryšius, sakinių sandarą, jų sudarymo būdus ir taisykles, – nagrinėja gramatikos dalis, vadinama **siūtakse**. Sintaksei taip pat rūpi visas tekstas, sakinių sąsajos jame.

Žodis „sintaksė“ yra kilęs iš graikų kalbos žodžio *syntaxis*, reiškiančio sudarymą, su tvarkymą, rikiuotę. Išmanydami sintaksę, galime kurti ne tik gramatiškai taisyklingus, bet ir prasmingus sakinius. Pavyzdžiui, sakiny *Bespalvės ir žalios idėjos įnirtingai miega* yra taisyklingos struktūros, bet jo prasmė sunkiai suvokiama. Taigi akivaizdu, kad sakiny yra ne vien žodžių tarpusavio ryšių, bet ir prasminių santykių visuma.

Sintakse pagrįstos beveik visos skyrybos taisyklės. **Skyryba** – tai sakinių, sakinio dalių ir dėmenų skyrimas tam tikrais ženklais, tų ženklų vartojimo taisyklės. Skyrybos tikslas – išryškinti sakinio mintį, apytikriai parodyti jo intonaciją. Prisiminkite klasikinį sakinį *Bausti negalima pasigailėti*, kurį galima suprasti dvejopai: *Bausti, negalima pasigailėti* arba *Bausti negalima, pasigailėti*. Skyrybos ženklo vieta šiame sakinyje tokia svarbi, kad nuo jos priklauso pasekmės: bus baudžiama ar bus pasigailėta.

Skyrybos ženklų vartojimas paremtas trimis kriterijais: sintaksiniu (gramatiniu), prasminiu ir intonaciniu. Pavyzdžiui, reikia atsižvelgti, kiek sakiny turi gramatinių centrų, kokie jungtukai jungia sakinio dalis. Skyrybą gali lemti ir pasakymo prasmė, pavyzdžiui, norime paryškinti dėmesį: *Žiūriu – katė tupi*. Tiksliau išreikšti minties ir emocinius atspalvius padeda intonacija, ypač pauzės: *Palauk! Aš čia, viršuje*.

Lietuvių kalboje vienos skyrybos taisyklės yra privalomosios, kitos – pasirenkamosios. Mokydamiesi sintaksės, vis daugiau jų sužinosite ir išmokssite.

IVIRTINAME

1. Vadovaudamiesi nurodytais žingsniais atlikite užduotį.

Pirmiausia ant lapelių surašykite skyrybos ženklus: taškas (.), klausukas (?), šauktukas (!), daugtaškis (...), kablelis (;), brūkšnys (–), dvitaškis (:).

Išsitraukite vieną lapelį su skyrybos ženklu.

Poromis išrinkite teiginius, susijusius su jūsų skyrybos ženklu.

1. Jis rašomas sakinio gale.
2. Jis rašomas sakinio viduje.
3. Jis skiria sakinius vieną nuo kito.
4. Jis yra neutralios reikšmės.
5. Jis rašomas, norint pabrėžti ir išryškinti.
6. Jis yra klausimo ženklas.
7. Jis yra nebaigtos minties, jos pertrūkių ar nutylėjimo ženklas.
8. Po žodžio rašomas be tarpo.
9. Po žodžio rašomas su tarpu.

Teiginius pagrįskite pavyzdžiais.

2. Pažaiskite žaidimą „Kas? Su kuo? Kur? Kada? Kaip? Ką veikė? Kodėl?“. Vadovaukitės nurodytomis taisyklėmis.

Žaidimo taisyklės

Susėskite ratu ir išsirinkite žaidimo vedėją. Visi pasiimkite po popieriaus lapą.

Žaidimo vedėjas paeiliui užduoda klausimus: *Kas? Su kuo? Kur? Kada? Kaip? Ką veikė? Kodėl?*

Popieriaus lapo apačioje užrašykite savo vardą, o viršuje – atsakymą į pirmą klausimą. Lapą užlenkite ir perduokite į dešinę. Paėmę iš kairės perduotą lapą, parašykite atsakymą į antrą klausimą, užlenkite ir vėl perduokite. Taip žaidimą tęskite ratu. Atsakę į visus septynis klausimus, lapą išskeiskite ir perskaitykite istoriją.

2.1. Įvertinkite popieriaus lape parašytą sakinį (ar sakinius), atkreipdami dėmesį į žodžių tarpusavio ryšių, sakinio struktūros taisyklingumą ir prasmę. Nekeisdami sakinio turinio, ištaisykite rišlumo, žodžių tvarkos ir kitas klaidas.

2.2. Perskaitykite suolo draugui savo sakinį (ar sakinius) ir aptarkite jo sudarymo ypatumus.

3. Persirašydami tekstą, suskaidykite jį sakiniais ir sudėkite trūkstantus skyrybos ženklus: tašką (.), klausuką (?), šauktuką (!), daugtaškį (...) ir kablelį (,). Pagrįskite savo pasirinkimą.

Vienąkart išgirdau radijo laidą apie milžiniškoje batų dėžėje įrengtą muziejų kuris ke-
liauja per pasaulį ir moko įsijausti į kitą žmogų pirmiausia muziejaus lankytojas išsirenka
batus apsiauna juos o po to eina pasivaikščioti klausydamasis įrašytos batų savininko isto-
rijos kaip ir batai gyvenimo istorijos yra pačios įvairiausios tai gali būti žvejo gaisrininko
slaugo kalinio ar pabėgėlio pasakojimas kartais istorija netikėta ar net sukrečianti bet visa-
da teikianti galimybę atpažinti tai, kas tarp mūsų visų bendra tik atvira širdis ir išankstinių
nuostatų nesaistomas protas leidžia įsijausti į kitą ir pabandyti jį suprasti ar jūs norėtumėte
pasivaikščioti kito žmogaus batais juk taip nuostabu įsijausti į kitą

(Pagal Ireną Latakaitę)

APIBENDRINAME

4. Atlikdami užduotis pasvarstykite, kaip kuriame sakinius, kokia nusistovėjusi sakinių sudarymo tvarka.

4.1. Perskaitykite 1–5 teiginius apie sakinių sandarą ir parinkite tinkamus pavyzdžius (a–e).

Teiginiai	1	2	3	4	5
Pavyzdžiai	a				

Teiginiai apie sakinių sandarą

1. Kiekvienas žodis sakinyje atlieka savo vaidmenį. Žodžių formos siejamos vienos su kitomis.
2. Paprastai kiekvienas sakinyje yra sudarytas iš pagrindinių dalių – veiksnio ir tarinio. Štai sakinyje tik su šiomis dalimis.
3. Tarinį įprastai papildo prijungtas papildinys.
4. Aplinką sakinyje nusako aplinkybės.
5. Veiksnį ir papildinį gali nuspalvinti pažyminy.

Pavyzdžiai

- a) Smailianosiai batai, muziejaus lankytojas, pavakare apsiavė.
- b) Lankytojas apsiavė batus.
- c) Muziejaus lankytojas apsiavė smailianosius suvarstomus batus.
- d) Pvakare muziejaus lankytojas paskubomis apsiavė smailianosius suvarstomus batus.
- e) Lankytojas apsiavė.

4.2. Perskaitykite 6–8 teiginius apie sakinių sandarą ir parinkite tinkamus pavyzdžius (f–h).

Teiginiai	6	7	8
Pavyzdžiai			

Teiginiai apie sakinių sandarą

- 6. Sakinį gali sudaryti viena baigta mintis ir toks sakinyš bus vientisinis.
- 7. Sakinį, kurio mintis nėra baigta, jungiame prie kito sakinio.
- 8. Iš kelių sakinių sudarome sudėtinį sakinį.

Pavyzdžiai

- f) ... kuriuos nešiojo povandeninio laivo kapitonas.
- g) Pavakare muziejaus lankytojas paskubomis apsiavė smailianosius suvarstomus batus, kuriuos nešiojo povandeninio laivo kapitonas.
- h) Lankytojas apsiavė. Lankytojas apsiavė batus. Muziejaus lankytojas apsiavė smailianosius suvarstomus batus. Pavakare muziejaus lankytojas paskubomis apsiavė smailianosius suvarstomus batus.

5. Visi žmonės turi ką papasakoti, nes visi myli, klysta, džiaugiasi ir liūdi. Įsivaizduokite, kad muziejus jūsų paprašė dalyvauti projekte „Išgirsk ir suprask kitą, apsiavęs jo batus“. Atlikite pasirinktą užduotį (5.1 arba 5.2), raštu atsakydami į klausimus.

5.1. Kurio žmogaus batus norėtumėte pasimatuoti? Kas jis? Iš kokios šalies, kokios tautybės, kokios profesijos, kokio amžiaus, kuo užsiima? Apie ką norėtumėte iš jo išgirsti?

5.2. Kokius savo batus atiduotumėte muziejui? Kokį savo gyvenimo įvykį papasakotumėte muziejininkams?

